

HTD

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES مجلة بحوث الحديث

Cilt/Volume: IV Sayı/Number: 2 Yıl/Year: 2006

من رئيس التحرير/ Editörden/Editorial

İbrahim HATİBOĞLU, Akademik Geleceği Küçük Bir Katkı ...

مقالات/ Makaleler/Articles

Mehmet ÖZŞENEL, Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamberin Otoritesi) Hakkında Bazı Mülahazalar/*Some Considerations on Fiqh, Mazhab and Sunnah (the Authority of the Prophet according to Hanafi School of Law)*

İbrahim HATİBOĞLU, Transmission of Western Hadîth Critique to Turkey: On the Past and the Future of Academic Hadîth Studies/*Batılı Hadis Tenkidi Düşüncesinin Türkiye'ye İntikali: Akademik Hadisçiliğin Geçmişi ve Geleceği Üzerine*

İshak Emin AKTEPE, İmâm Şâfi'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişkilere Bakışı/*Shâfi's Interpretation About Conflicting Traditions*

Aynur URALER, Sünnetin Kaynağı Üzerine Bazı Tespitler/*Some Considerations on the Source of Sunnah*

Bünyamin ERUL, Tataristan-Kazan Kütüphanelerindeki Hadise Dair Elyazmaları Üzerine/*On The Manuscripts of Hadîth Scholarship in Kazan-Tataristan Libraries*

Mehmet Sait TOPRAK, Cemâlî İshâk b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri/*Jamâlî Ishâq b. Mehmed al-Qaramânî: His Life and Works*

ترجمة/ Tercüme/Translation

Wael b. HALLAQ, Nebvî Hadislerin Güvenilirliği: Sahte Bir Problem/*The Authenticity of Prophetic Hadîth: A Pseudo-Problem*
(Çev. Rahile KIZILKAYA)

ملاحظات دراسية/ Araştırma Notları/Review Articles

Muhammed Sâdık Hâmîdî, Hadis İlminde Tashîf, Zabt ve İlgili Eserler üzerine

Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri

Mehmet Sait TOPRAK, Dr.*

Jamâli İshâq b. Mehmed
al-Qaramânî: His Life and Works

Abstract: In the first place the aim of this study is to introduce the life and works of Cemâli İshâq b. Mehmed al-Qaramânî who was born in the beginning of the 15th century and died in the end of the same century. There is many scattered and unorganised information in the literature about him. In the side of his Sufi personality Cemâli studied hadîth and wrote books about Sufism, poem, eloquence and hadith. Unfortunately, due to the lack of organized and accurate information about his life, his works are not as well known as they deserve. Therefore we have decided to first clarify the details of the life and works of Cemâli, the person that lived through the magnificent times (Classical) of the Ottoman Empire.

Citation: Mehmet Sait TOPRAK, "Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IV/2, 2006, pp. 127-145.

Key Words: Hadîth, sūfi, Cemâli İshâk b. Mehmed, Halvetî.

I. HAYATI

A. Doğum Yeri

Cemâli İshak b. Mehmed'in¹ hayatından bahseden kaynakların neredeyse tamamı, onun doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi vermemekte, ayrıca bu kaynaklarda yer alan bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Tutarlı bir sonuca ulaşmak, başta Cemâli'nin kendi eserleri olmak üzere, mevcut kaynaklar dikkatlice ele alınıp incelendikten sonra elde edilen ipuçlarından hareketle onun hakkında söylenenlerin bir bütün halinde incelenmesiyle mümkün olabilir:

Latîfi, Cemâli hakkında "ya Karamânî veya Bursevîdür, vatan-i aslîsinde ihtilâf vardır, Sultân Mehmed devrinde gelmişdür, Sultân Bâyezid devrinin sonlarında fevt olmuşdur" der.² Riyâzî,³ Kafzâde⁴ ve Sehî Bey,⁵ Cemâli'nin

* DEÜ İlahiyat Fakültesi, saittoprak@deu.edu.tr

¹ Bu çalışma, tarafımızdan 2000 yılında *Hadisleri Bakımından Risâle fi Etvâr'is-Sülûk (Cemâli el-Karamânî)* adıyla Prof. Dr. Ali Yardım danışmanlığında yapılmış yüksek lisans tezinden (İzmir 2000) faydalanılarak kaleme alınmıştır.

² Latîfi, *Tezkire*, Dersaadet 1896, s. 121; *Latîfi Tezkiresi* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1990, s. 146.

³ Mehmed Riyâzî, *Riyâzü'ş-Şuârâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 765, vr. 57.

Bursalı olduğunu söyleyerek, ihtilâflı olan doğum yerini daha da içinden çıkılmaz hâle getirmişlerdir.⁶ Mehmed Süreyya ise, -muhtemelen- Sehi'den naklen, "Karamânlüdür" der.⁷ Şemseddin Sâmî,⁸ Faik Reşad,⁹ *Türk Edebiyatı Nümüneleri* adlı eserin yazarları¹⁰ ve Nâil Tuman da¹¹ -kuvvetli bir ihtimâlle- Latîfi'nin *Tezkire*'sinden naklederek, Cemâlî'nin Karamanlı ya da Bursalı olduğunu ifade etmişlerdir. Şiirlerinden hareketle Cemâlî'nin Karamanlı olabileceğini söyleyen. Bursalı Mehmed Tâhir'i¹² tenkit eden Saadettin Nüzhet ise, "Bursa'da muhtelif kitâbeleri bulunduğu için bu şâiri Bursalı olarak göstermek daha doğru olur sanıyorum" demekte ve onun Bursalı olduğunu iddia etmektedir.¹³

Faruk Kadri Timurtaş, Cemâlî'nin, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'ine yazdığı *Zeyl*'in başlığundan hareketle memleketini tesbite çalışır. Çünkü *Zeyl*'in başlığında Cemâlî'nin dedesinin "*Şeyh Ahmed-i Tercümânü'l-Akşehri*"¹⁴ olduğu yazılıdır. Bu durumla ilgili olarak Faruk Kadri Timurtaş Cemâlî'nin memleketiyle ilgili şu bilgileri verir:

"Paris'te Bibliothèque Nationale'deki *Hüsrev ü Şîrin* nüshalarından birinde, Akşehri yerine Aksarayî kelimesi vardır. Aksaray da aynı muntuka içinde bulunduğundan bu fark ehemmiyetli değildir. Cemâlî'nin böylece, Aksaraylı yahut Akşehirli olduğunun anlaşılması, onun hakkında Karamanlıdır diyenleri haklı çıkarmaktadır."¹⁵

Ancak Timurtaş da, 1963 ve 1980 yıllarında yayımladığı *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin*'i adlı eserinde, Cemâlî'nin Germiyân (Kütahya)'da yetiştiğini söyler. Ağâh Sırrı Levend ise bir makalesinde,¹⁶ tezkireleri kaynak göstererek, Cemâlî'nin Karamanlı olduğunu, Bursalı diyenlerin de bulunduğunu yazar.

⁴ Kafzâde Fâizi, *Zübdetü'l-eş'âr*, Millet Kütüphanesi, nr. 1325, vr. 70.

⁵ Günay Kut, *The Tezkire by Sehi Beg*, Harvard 1978, s. 274.

⁶ Cemâlî'ye, Bursalı denilmesi, muhtemelen, Bursa'da yaşaması sebebiyledir. Hatta şairin Bursa'da bazı eserlere kitâbe yazmış olması, bu düşünceyi daha da güçlendirmektedir. Meselâ "Selçuk Hatun Sultân'ın Bursa'ya bir saat mesâfede yaptırdığı Mihraplı Köprü'nün mihrabı üzerindeki manzûme ile, Karaca Paşa'nın kızının yaptırdığı Ulu Câmi yanında bulunan mektebin kapısındaki kitâbe Cemâlî'nindir" Ahmed Tevfik, "Selçuk Hâtun Sultan", *Târîh-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, III/15, İstanbul 1328, s. 957; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin'i*, (inceleme-metin), İstanbul 1402/1982, s. 166.

⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmâni*, Westmead 1971, II, 85.

⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul: İkdâm Matbaası 1317, II, 1833.

⁹ Fâik Reşad, *Târîh-i Edebiyat-ı Osmâniyye*, İstanbul: Zafer Matbaası ts., I, 220.

¹⁰ Hıfzı Tevfik- Hamâmizâde İhsân- Hasan Âli, *Türk Edebiyatı Numüneleri*, Ankara 1926, s. 273.

¹¹ Tanju Besen, *Tuhfe-i Nâilî* (İsâns tezi, 1985), AÜDTCF. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s. 184-185.

¹² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1975, II, 66-67.

¹³ Sadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, İstanbul 1365/1946, III, 979.

¹⁴ Faruk K. Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin'i, İstanbul 1963, s. 165; asıl metin için ayrıca bk. s. 264.

¹⁵ Faruk K. Timurtaş, "Fâtiḥ Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri", *TDED*, IV, İstanbul 1951, s. 193.

¹⁶ Ağâh Sırrı Levend, "Fâtiḥ Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *Türk Dili Dergisi*, II/20, Ankara 1953, s. 503.

Ansiklopedilere gelince, bunlarda, Cemâli hakkında yeterli ve sağlıklı bilgi bulmak güçtür. Meselâ, *İslâm Ansiklopedisi*'nin İngilizce ve Türkçe baskularında, Cemâli maddesi yer almamakta, ancak Şeyhi'den söz edilirken, dolaylı olarak ondan da bahsedilmektedir. Başka ansiklopedilerde Cemâli hakkında verilen bilgiler ise eksik ve hatalarla doludur.¹⁷

Şurası bir gerçektir ki tezkirelerin dışında bu konuyu ele alan eserlerin çoğu, ya bu tezkirelerdeki bilgileri –yanlış da olsa– olduğu gibi aktarmışlar, ya da Cemâli'nin Karamânî lakabından dolayı, onun Karamanlı olduğu kanaatine ulaşmışlardır. Tezkire müelliflerinin, Cemâli'nin Karamanlı olduğu yolundaki değerlendirmeleri, Karaman'ın bir genel, bir de özel anlamda kullanılmış olmasından kaynaklanmıştır. Karamanoğulları'nın egemenliği altında bulunan bölgelere, uzun bir süre, Karaman ili denilmiş, daha sonraları bunun yerine Lârende ismi kullanılmıştır. Kanaatimizce, tezkirecilerin de bu kelimeyi kullanışı, daha çok genel anlam doğrultusunda olmuştur. Bu duruma göre, herhangi bir kasaba ya da şehir belirtilmediği hallerde Karaman, şair için doğum veya yerleşme yeri olarak tesbit edilen geniş bir coğrafi bölge adı olur. Meseleye bir de bu açıdan bakılması, karışıklığın ortaya çıkışının kaynağını aydınlatacaktır.

Bu araştırmaların neticesi olarak denilebilir ki; onun pek çok eserde Karamanlı olarak (Karamânî) zikredilmesi ve özellikle dedesinin de Akşehirî ya da Aksarâyî diye anılması, bizce, onun Karamanlı olduğu hususunu desteklemektedir. Buna göre Cemâli, Karaman'da doğup, Kütahya'da dayısı Şeyhi'nin yanında yetişmiş ve hayatının geri kalan kısmını da İstanbul'da geçirmiştir.

B. Doğum Tarihi

Her ne kadar Cemâli'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgiye sahip değil isek de, bazı tarihî verilerden yararlanarak onun doğum tarihini yaklaşık olarak tesbit etmek mümkündür. Cemâli'nin, Şeyhi'nin ölümünde (832/1428) genç olduğu ve henüz Cemâli mahlasını almadığı açıktır. Bu durum, onun, Şeyhi'nin *Hüsrev ü Şîrin*'ine yazdığı, aşağıda ibaresi verilen zeylin başında gayet açık bir şekilde yer almakta, burada adının Bâyezid olduğu görülmektedir.

Saadettin Nüzhet, Cemâli'nin, 850'de (1446) *Gülşen-i Uşşâk* adlı bir eser yazarak onu II. Murad'a sunduğunu; *Miftâhu'l-ferec* isimli bir mesnevî kaleme alarak onu da 860'ta (1455) Sultan Fâtih'e takdim ettiğini ve bundan da şairin 824'te (1421) hükümdar olan II. Murad zamanında doğduğunu ve böylece, ilk eserini kuvvetli bir ihtimalle ona sunduğunu söyler.¹⁸ Nüzhet'in bu tesbitleri,

¹⁷ Bu söylenenlerin tahkiki için bk. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994; İbrahim Alâattin, *Meşhûr Adamlar*, İstanbul 1933–1936; Murat Uraz, *Türk Edip ve Şâirleri*, İstanbul 1939; *Meydan Larousse*, İstanbul 1969–; Nihâd Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları 1971, I, 470.

¹⁸ Saadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, III, 979.

tarihî olarak pek de isabetli görünmemektedir. Çünkü Cemâlî, ilk zeylini Şeyhî'nin eserine yazdığına ve ilk mesnevîsini de 850'de (1446) kaleme aldığına göre, onun, Çelebi Mehmed devrinde ve 813-815 (1410-1412) yılları arasında doğmuş olması muhtemeldir. Saadettin Nüzhet'in, II. Murad devrinde 824'ten (1421) sonra doğduğunu tahmin etmesi -Şeyhî'nin 832'den (1428) hemen sonra öldüğü göz önünde bulundurulursa- Cemâlî'nin, o sıralar henüz 8-10 yaşlarında olduğu anlamına gelir. Bu yaşlarda bir çocuğun, ustaca bir zeyil yazması ise pek mantıklı görünmemektedir. O zaman, Cemâlî'nin o sıralar, mantiken 18-20 yaşlarında olduğu kabul edilirse; yaklaşık doğum tarihinin, 813-815 (1410-1412) civarları olduğu söylenebilir. Cemâlî'nin *Dîvân*'ı üzerinde çalışma yapan Çetin Derdiyok, bu hususta şunları söyler:

"Şâirin yaşadığı döneme âit belge olarak, *Dîvân*'ında yer alan Fâtih Sultân Mehmed için söylenmiş kasîde ve gazelleri, örnek verebiliriz. Hatta aşağıdaki kıt'ada İstanbul'un fethine târih düşürülmüştür. Kıt'anın son dizisinde yer alan harflerin ebced hesabıyla toplamı, 857 (1453) sayısını vermektedir. Bu da hicrî takvîme göre İstanbul'un fethi târihidir.

Hâsıl-i milk şâh u bâkî bâd
Mâh u mihreş nedîm ü sâkî bâd
Feth-i Kostantiniyye râ târih
Kâm-i şeh iy hemîşe bâkî bâd."¹⁹

1446'da *Gülşen-i Uşşâk* adlı mesnevîsini yazan, 1453'te *Dîvân* oluşturmaya başlayan ve 1456'da *Miftâhu'l-ferec* mesnevîsini meydana getiren bir şâirin, bu yıllarda olgunluk dönemini yaşadığı veya en azından olgunluk döneminin başında olduğunu tahmin etmek pek de güç değildir.

Ayrıca Cemâlî, Şeyhî'nin ölümünden (h. 832) hemen sonra onun tamamlanmadığı *Hüsrev ü Şîrin*'e bir zeyil yazmıştır. Aşağıya alınan örnek dizelerden de, bu zeylin, Şeyhî'nin ölümü üzerinden çok zaman geçmeden kaleme alındığı tahmin edilebilmektedir:

"Hemân-dem irdi fermân-i îlâhî
Kazâ-yı Hakk vü emr-i pâdişâhî
...
Bu söz irdi çü gaybî tercümândan,²⁰
Revân eyledi rûh-i Şeyhî cândan."²¹

¹⁹ Cemâlî (Bâyezîd), *Dîvân-ı Cemâlî*, Kayahan Erimer Kitaplığı (Adana), vr. 21^b.

²⁰ Faruk K. Tîmurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin*'i, İstanbul 1402/1982, asıl metin s. 265-266.

²¹ Çetin Derdiyok, *Dîvân-ı Cemâlî*, (Turkish Sources Critical Edition and facsimile by İ. Çetin Derdiyok), Cambridge 1994, s. 5-6.

Yürütülen bütün bu tahminler, Cemâlî'nin doğumunu, yaklaşık bir tarihle belirleme açısından önemlidir. Bu sebeple, onun XV. yüzyılın başlarında doğduğunu söylemenin, bir dereceye kadar doğru olacağı ifade edilmelidir.

C. Adı Üzerindeki Şüpheler

Eski kaynaklarımız, Cemâlî ile XIV. asır şairlerinden Şeyhoğlu'nu birbirine karıştırmışlardır.²² Daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu yanlışlığın Sehi'den itibaren görülmeye başlaması dikkati çekmektedir.²³ Bu durum, Cemâlî mahlası pek çok kişinin bulunmasından kaynaklanmıştır.

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü'ş-şuarâ*'sının Şeyhî ile ilgili maddesinde şu bilgiler yer alır:

"Sultân Mehmed merhûm fevt olup Sultân Murâd pâdişâh-ı 'âlem olur. Şeyhî Hüsrev ü Şirin nazmına şurû' idüp dibâcesinde zıkr itdüğü üzre tercüme meşgûl olur didükçe meclis-i Pâdişâhiye ithâf idüp 'izz-i huzûr-i Sultânide makbûl olur. Kitâbun müsveddesün beyâza çekmedin Şeyhî'nin matla'-ı ömri makta'ına irür ve kasîde-i hayâtın şeyyâd-ı ecel şerbetiyle âhir eyler. Kitâb-ı mezkûrî hemşîrezâdesi olan Cemâlî itmâm itmişdür."²⁴

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Cemâlî, Sehi'nin bildirdiğinin tersine, Şeyhî'nin erkek kardeşinin değil, kız kardeşinin oğludur. Ayrıca asıl adının Bâyezid olduğu ve daha sonra Cemâlî mahlasını aldığı Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'ine yazdığı zeylin başlığından anlaşılmaktadır. Adı geçen Zeyl'in başlığı şöyledir:

[أندر وفات مؤلف كتاب شيخی رحمة الله که بايزيد بن مصطفى بن شيخ أحمد ترجماني الأقمشيري نظم کرده
["Ender vefât-ı müellif-i kitâb-ı Şeyhî -rahmetüillah- ki Bâyezîd b. Mustafâ b. Şeyh Ahmed Tercümânî el-Akşehrî nazm-kerde ve der zeyl-i kitâb kerde est".

²² Faruk K. Timurtaş, "Fâtiḥ Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri", *TDED*, IV, s.189.

²³ Sehi Bey Tezkire'sinde (Mehmet Şükrü, Tezkire-i Sehi, s. 56; Günay Kut, The Tezkire by Sehi Beg, s. 274) "Karamânîdür, hoş tab', hâssa me'âniye mâlik kimsedür. Gazeliyâtı pâk ve kendüsü hûb idrâkdür" der. Burada Sehi'nin verdiği bilgi diğer tezkirelerdeki ve kaynaklardaki bilgilerden farklı değildir. Ancak aynı tezkirenin Şeyhoğlu maddesinde, aslında Cemâlî'ye âit olması gereken "Merhûm Şeyhî'nin biraderzâdesidür... Şeyhî'nin vefâtından sonra Hüsrev ü Şirin'i itmâma yetiştürüb beyâza bu çıkarmışdür. Şeyhî sözlerinden fark olmaz" bu ifade Şeyhoğlu'na yakıştırılmıştır. Oysa eldeki tarihî veriler Şeyhoğlu'nun 832'den önce yani Şeyhî'den önce öldüğünü gösteriyor. Bu durumda da, onun, Şeyhî'ye zeyil yazması imkânsızdır. Üstelik XV. yüzyıl şairlerinden Hatiboğlu'nun 812'de (1409) bitirdiği Bahrü'l-hakâik ve 817'de (1414) yazdığı Letâifnâme'sinde, kendilerine yetişip göremediği şairler arasında Şeyhoğlu'nu da zikretmesi, onun Şeyhî'nin eserine zeyil yazmasını tarihî açıdan hayli güç kalmaktadır.

²⁴ G. M. Meredith Owens, *Meşâirü'ş-şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, vr. 254^a; benzer bilgi için bk. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, Ankara 1981, I, 530.

D. İntisâbı

Cemâlî, Halvetî²⁵ tarikatına bağlı Şeyh Habîb Karamânî'nin halifesidir. Halvetîlik içerisinde Habîb Karamânî şubesi olarak bilinen bu kol, Anadolu'ya Yahyâ-yı Şîrvânî'nin ileri gelen halifelerinden Molla Habîb Karamânî (ö. 902/1496-1497) vasıtasıyla yayılmıştır. Molla Habîb, Karaman'dan Aydın'a, Aydın'dan Rum vilâyetine (Amasya, Sivas havalisi), oradan Ankara'ya geçerek Anadolu'nun birçok muhitini dolaşmış, Bayrâmî, Nakşî ve Zeynî şeyhleriyle görüşmüştür...²⁶

O, döneminin sadrazamlarından Pîrî Mehmed Paşa'nın (ö. 939 /1532-33) yoğun ilgisini ve desteğini görmüştür. Pîrî Mehmed Paşa, inşa ettirdiği tekke ve zâviyelerle sûfilere olan muhabbetini perçinleyen bir şahsiyettir... "Halvetiye şeyhlerinden amcası Cemâl Halife (*Cemâleddîn İshâk Karamânî*, ö. 933/1526-27) adına *İstanbul*'da; biri *Zeyrek*, diğeri de *Fâtih*'de olmak üzere iki zâviye yaptırmıştır... *Zeyrek*'de bulunan zâviye *Soğukkuyu Câmii* diye de geçer. Onun, *Fâtih*'de yaptırdığı tekke ise, daha sonra *Koruk* (veyâ *Koruklu Tekkesi* diye anılır. Ayrıca Cemâl Halife için bir tekke de, *Sütlüce*'de Bâbü's-saâde ağası Mahmûd Ağa (ö. 957/1550) tarafından yaptırılmıştır."²⁷ Öte yandan Cemâlî, döneminin tarikatlarını ve tasavvuf anlayışını hayli ağır bir dille eleştirmiştir:

"Zamâne şeyhine i'timâd idüb nakdi nesîeye virmeyesüz ve meçhûlünüz olan yola me'mûnül-hâl olmayanlar delâletiyle girmeyesüz. Ehl-i tasavvuf zamânımızda azdûr ve bu asırda tasavvuftan dem uranların kesîrinin kâr u bârî ilhâd hevâsında pervâzdir. Tevhîd ve ilhâd beynini tefrika kâdir mürşid bulmak gâyet de müşkil ve şimdiki hırka-pûşlar sohbeti hirâş-ı cân ve dildir. Eger dâibe-i tasavvuf galebe iderse zâhir ve bâtını şer'a muvâfık mürşide irâde gösteresüz ve ser-i mü şer'-i mutahhara muhâlif vaz'ı olandan perhîz ve ictinâb eyliyesüz ki tekâmîl-i tarîkat şeriata ittibâ ve hevâcis-i nefsâniyyeden inkitâ ile olur."²⁸

Aslında burada şaşırtıcı olan en önemli nokta, Cemâlî'nin XVI. yüzyılda tasavvufi anlayışın yozlaşma sürecine delâlet eden böyle bir yargıda bulunmuş olmasıdır. Ancak, Anadolu'yu mânevî yapısıyla Türkleştiren âhiyân-ı Rum,

²⁵ XVI. asırda Anadolu'da faaliyet gösteren Sünnî tarikatlerin en etkilisi, Halvetiyye'dir. Ebû Abdullah Sirâceddin Ömer b. Ekmeleddin Halvetî (ö. 750/1349 veya 800/1397) tarafından İran'da kurulan bu tarikat, değişik bölgelere dağılan halifeleri vasıtasıyla pek geniş bir muhite yayılmış ve zamanla tarikatler içinde en fazla şube ve kola sahip bulunan bir tarikat hüviyetini kazanmıştır. Halvetîliğin Anadolu'ya yayılışı ise, daha ziyade Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin (ö. 869/1410) silsilesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

²⁶ Geniş bilgi için bk. Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19-24; a.mlf., *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

²⁷ Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, s. 250.

²⁸ Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul: Tabhâne-i Âmire 1679, I, 596-597.

gâziyân-ı Rum, abdalân-ı Rum, bâciyân-ı Rum ve alp gazileri benzeri teşkilât mensupları gibi, mutasavvıf dervişler de, bütünüyle bu vazifeyi ifa etmişlerdir. Sosyal hayatın içinde halkın kültür hamurunu yoğuran bu gruplar, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında geri kalmayan hizmetleri ile ön safta yer almışlardır.²⁹ Cemâli tarafından yapılan mutasavvıfeye yönelik tenkitler, tasavvufî faaliyetlerin Anadolu'daki eşsiz yerini gölgelemek için değil, durumu tesbit açısından dır. Türklerin tasavvuf anlayışı alp eren şeklinde tezahür etmiş, hiçbir zaman dervişleri tekkelere tıkmamıştır.³⁰

E. Ölüm Tarihi

Cemâli'nin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de, kendi eserleri yanında diğer bazı kaynakların aktardığı tarihî belge ve bilgiler ışığında ancak yaklaşık olarak tesbit edilebilir. Zira, ölüm tarihini zikreden tek eserde bile farklı tarihler verilmektedir.³¹

Fuad Köprülü, Cemâli'nin 870'te (1465) Bursa'da yaşadığını ve hatta o tarihlerde ona ait bir manzum kitâbe metninin olduğunu söyler.³² Bu kayıt, onun bu tarihlerde Bursa'da yaşadığını ve belki bir kaç yılını burada geçirdiğini gösterir. Ayrıca, Cemâli'nin bu tarihten sonra da yaşadığı, ileri yaşına rağmen Fâtih'le birlikte Arnavutluk Seferi'ne (1478) katıldığı *Dîvân*'ında kaydedilmektedir. O, eserinde bu durumu şu beyitle dile getirir:

"K'arnavad iline sefer itdüm
Pâdişah gidicek bile gitdüm
...
İki aylık yarag ile gitdüm

²⁹ Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara: DİB Yayınları 1991, s. 11-12.

³⁰ Bu durumu Mehmet Şeker, eserinde şöyle dile getirir:

"Anadolu Türeleri'nden dinî duygularla, kahramanlık hislerinin son derece yüksek ve galeyân hâlinde olduğunu görüyoruz. Çoklukla, tasavvufî şekiller altında beliren bu dinî hisler, hiç bir zaman Anadolu Türeleri'ni tekkelere yahut mescitlere kapayarak sosyal bünyeyi felce uğratacak bir mahiyette olamazdı...", *a.g.e.*, s. 113.

³¹ Meselâ, Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*'da (Beyrut: Dârü'l-Fikir 1994) Cemâli'yi dört yerde bahis konusu etmiş, bunlardan ikisinde vefat tarihi olarak 930 (1523) yılını kaydederken, diğer iki yerde 933 (1526) ve 934 (1527) senelerini vermiştir (bk. I, 189, 445, 503, 846). Yazarın ölüm tarihini veren diğer kaynaklar şöyle sıralanabilir: 1. Brockelmann, *Geschichte der Arabisch Litteratur* (GAL), II, 557'de (Leiden 1944-49; *Supplementband*, I-III, Leiden 1937-72) Cemâli'nin ölüm tarihi 930 (1523) olarak verilmiştir. 2. Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, II, s. 236'da 930. 3. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, s. 85'te ölümü hakkında "Evâhir-i devri Sultân Bâyezîd Hân-ı Sâni'de fevt oldu" der. Bu da yaklaşık olarak 918'e (1512) tekâbüleder. 4. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1833'te "Sultân Bâyezîd devrinde vefât etmiştir" der. 5. Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 66'da, onun rihleti hakkında "Mâte zübdet'ül-evliyâ mısra'ının delâlet ettiği 923 (1517) târihidir" der. 6. Mecdî, *Hadâik*, s. 372'de "Vefâtını mâte zübdet'ül-evliyâyâ târih düşürüldüğünü" söyler. Bu eserlerin dışında başka kaynaklarda da Cemâli'nin ölüm tarihi hakkında bilgi bulmak mümkündür.

³² M. Fuâd Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 354, 366.

Gör ki gafille ben bana nitdüm

...
Yumrı taşı baş idemez yassı
Son peşimanlığ eylemez assı
Seferi çünkü ihtiyâr itdüm.”

Bu beyitten onun bu sefer sırasında yaşlı, hasta ve savaşa katılamayacak kadar âciz olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun bu tarihten sonra pek uzun yaşamadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Daha önce tesbit edilen doğum tarihi göz önünde bulundurulduğunda, onun bu sefere çıkılacağı sırada yetmiş yaşlarında olduğu söylenilebilir. Cemâli'nin bu tarihten sonra yaşayıp yaşamadığına dair herhangi bir tarihî belge tesbit edilememiştir. Buna göre onun ölüm tarihi için de kesin bir şey söyleme imkânı yoktur. Yalnız, Latîfi, Riyâzî, Kafzâde Fâizî tezkirelerinde onun “Sultan Bâyezîd döneminin sonuna kadar yaşadığını” söylerler. Daha sonra da *Kâmûsü'l-a'lâm*, *Sicill-i Osmânî*, *Türk Edebiyatı Numûneleri*, *Türk Şâirleri*, *Tuhfe-i Nâili* ve *Dîvân Edebiyatı Antolojisi*³³ gibi kaynaklar tezkirelerden aynı bilgileri alıp nakletmişlerdir. Sadece Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*'nde “Sultân Bayezîd devrine kadar yaşamıştır” diyerek bize, Cemâli'nin Sultan Bâyezîd devrinin başlarına kadar yaşadığını düşündürecek bir bilgi vermektedir. Eğer ölüm tarihini tezkirelerin dediği yönde belirlersek; o zaman bu tarihin 1510-1512 olması gerekecek ve bu da Cemâli'nin 100 yaşlarında iken öldüğü anlamına gelecektir. Hâlbuki Cemâli daha 1478'lerde katıldığı Arnavutluk Sefer sırasında yaşlı ve hasta olduğunu ve bu sefere katılmaktan pişmanlık duyduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla bu seferden sonra 30-32 yıl yaşaması, pek mümkün görünmemektedir. Bu bilgilerden yola çıkıldığında Cemâli'nin Fâtih devri sonunda veya II. Bâyezîd devri başlarında (1481-1489) vefat etmiş olması kuvvetle muhtemel görünmektedir.

II. ESERLERİ

Cemâli hakkında bugüne kadar, yazılanlar onun hayatını ve eserlerini açıklığa kavuşturmak yerine, anlaşılmasını daha da güçleştirmiştir. Bu bilgilerin tutarsız ve uyumsuzluğu, yazarların dikkatsizliği yanında Osmanlı kültür hayatında köklü bir aile olan Cemâlîler'in ilmî sahada oynadıkları etkin rolden kaynaklanmaktadır. Ne kadar titizlikle çalışılırsa çalışılsın, hata ve noksanların olması kaçınılmazdır.

Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamânî'ye nisbet edilen eserler arasında (1) Risâle fi Etvârî's-sülûk,³⁴ (2) Şerh-i Hadis-i Erbaîn, (3) Miftâhu'l-ferec, (4) Nevâbiğ mine's-sarf, (5) Risâsetü'l-acîbe fi's-sanâiyi' ve'l-bedâiyi', (6) Gülşen-i

³³ Daha önce bu kaynakların yerleri belirtildiği için tekrar edilmemiştir.

³⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 846'da eseri şöyle tanıtır: رسالة في أطوار السلوك ، المسمى بأطوار السبعة للشيخ جمال الدين القرطبي المتوفى سنة ٩٣٠ ثلاثين وتسعمائة

Uşşâk (Hümâ ve Hümâyûn), (7) Şerh-i Kaside-i Muhrika, (8) Münâcât, (9) Vasiyyet-i Resûl, (10) Ramazâniyye, (11) Dîvân-ı Belâgat ve (12) Şeyh'inin Hüsrev ü Şîrin'ine yazdığı Zeyl'ini saymak mümkündür.

1. *Risâle fi Etvâri's-sülûk*³⁵ İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu eserin tam adı ve muhtevası hakkında en geniş mâlumatı içermektedir. Eserin en erken tarihli yazması³⁶ İzmir nüshası olarak görülüyorsa da, söz konusu nüshanın ferâğ kaydındaki yazının asıl metnin hattından farklı oluşu, bu hususta ihtiyatlı davranmayı gerektirmektedir.

(a) Eserin İzmir Milli Kütüphanesi'nde 2016/1 demirbaş numaralıyla kayıtlı bulunan³⁷ ve 1^b-154^b varaklar arasında yer alan risâle, nesih hatlı olup, 960'ta (1552) istinsah edilmiştir.

Başı: ربنا وسعت كل شيء رحمةً وعلماً. والحمد لله رب العالمين حق سبحانه وتعالى به حمد وبه حذ وثناي بي عذ وحضرت رسوله وآله وأصحابه صلوات بلا غاية.³⁸
Sonu: وعلى عبادك الصالحين من أهل السماوات وأهل الأرضين برحمتك يا أرحم الراحمين، الحمد لله على التمام والصلوة على سيد الأنام
Ferâğ Kaydı: كتبه الحقيق عبد القادر بن محمد الإمام في جامع حضرت أبي أيوب الأنصاري عليه رضوان الباري ستة ستين وتسعمائة.³⁹

*

b) Eserin bir diğer nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi, nr. 2895'te kayıtlıdır. Kayıtlardaki bu nüshaya dair eser adı ve varak sayısı hakkında verilen bilgiler eksik ve yanıltıcıdır.⁴⁰ Tasavvufi bir eser olarak kaydedilen nüsha 35 değil 95 varaktır. 1^a-95^b varakları arasında, 190x138 mm. ebattındadır.

Başı: ربنا وسعت كل شيء رحمةً وعلماً فاغفر للذين تابوا واتبعوا سبيلك وقهم عذاب الجحيم ربنا وأدخلهم جنات عدن التي وعدتهم ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذرياتهم إنك أنت العزيز الحكيم وقهم السيات ومن تق السيات يومئذ فقد رحمته وذلك هو الفوز العظيم....
Sonu: وصلى الله على سيدنا محمد وآله الطاهرين وصحبه الباهرين وسلم على الأنبياء المرسلين وعل عبادك الصالحين من أهل السماوات وأهل الأرضين برحمتك يا أرحم الراحمين. الحمد لله على التمام والصلوة على سيد الأنام....

³⁵ bk. Şekâik Tercümesi, s. 372-374; Esmâü'l-müellifin, I, 202; Osmanlı Müellifleri, I, 51.

³⁶ Eserin istinsah tarihi 960'tur (1552). Diğer nüshalardan sadece İÜ Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2243'te *Risâle fi't- Tasavvuf* adıyla kayıtlı olan nüshanın istinsah tarihi 975'tir (1567).

³⁷ Ali Yardım, İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, İzmir 1992-97, III, 173.

³⁸ İzmir nüshası 2^a'dan: "رحمةً وعلماً فاغفر للذين تابوا واتبعوا سبيلك وقهم عذاب الجحيم. ربنا وأدخلهم جنات عدن التي وعدتهم ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذرياتهم. إنك أنت العزيز الحكيم. وقهم السيات ومن تق السيات يومئذ فقد رحمته. وذلك هو الفوز العظيم".

³⁹ İzmir nüshası 153^b'den: "كتبه الحقيق عبد القادر بن محمد الإمام في جامع وزارة أبي أيوب الأنصاري عليه رضوان الباري "سنة ستين وتسعمائة ٩٦٠".

⁴⁰ Daha önce tebit edildiği üzere bu eser, İzmir Milli Kütüphanesi'nde 2016/1 numarada *er-Risâle fi Etvâri's-sülûk* adıyla kayıtlıdır. *Risâle*'nin diğer, kataloglarda farklı adlarla kaydedilmesi, bizi, başlangıçta mezkûr nüshanın tek olduğu kanaatine Sevketmişti. Ancak İstanbul kütüphanelerindeki araştırmalar sonucunda durumun böyle olmadığı ortaya çıkmış oldu.

c) Eserin bir başka nüshası yine farklı bir isimle, İÜ Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2243'te kayıtlı olup inceleme sonucunda *Risâle fi Etvâri's-sülûk*'ün 975 (1567) tarihinde istinsah edilmiş nesih hatlı bir başka nüshası olduğu anlaşılmıştır. Yazma, 1^b-74^a varakları arasında yer alıp, 190x138 mm. ebadındadır.

d) Bir başka nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1748'de *Kitâb-ı Cemâli* adıyla kayıtlıdır. Cemâli adıyla pek çok müellifin olması, eserin adının kapalılığı, şimdiye kadar Cemâli ve eserlerinden bahsedenlerin mevcut kütüphanedeki bu nüshadan söz etmemeleri nüshanın *Risâle fi Etvâri's-sülûk*'ün bir diğer nüshası olduğunun tesbitini geciktirmiştir. Eserin kapağında siyah mürekkep ve nesih hatıyla *كتاب جمالي بالتركي في التصوف* ibaresinin olması tesbitte en önemli ipucu olmuştur.

2. *Şerh-i Hadîs-i Erbain*.⁴¹ Eser İzmir Milli Kütüphanesi'ndedir (nr. 2016/2).⁴² Müellif tarafından seçilen hadisler ve bunların manzum tercümelelerinden oluşmaktadır.⁴³ *Keşfü'z-zünûn*'da da adından söz edilen⁴⁴ ve bir mecmuanın 195^b- 200^b varakları arasında yer alan derleme, her varığı 13 satırdan oluşan, 195x150 (140x110) mm. ebadında bir eserdir. Hicrî 960'ta istinsah edildiği anlaşılan nüsha nesih hatlıdır.

Baş: حمداً لمن خلق سواه وشرفاً بمحمد واصطفاه عليه السلام ...

الحديث الأول: لكل شئ صقال وصقال القلب ذكر الله ....

Sonu: إن أحسن الحسن الخلق الحسن

Ferâğ kaydı: كتبه الحقيق عبد القادر بن محمد الإمام في جامع حضرت أبي أيوب الأنصاري عليه رضوان الباري رحم الله لمن دعا لكتابه .

Müellif kırk hadis rivayetiyle ilgili hadisi naklettikten sonra şöyle der: "Ben bu yüce işarete imtisâlen kendisine hikmet verilen faslül'l-hitâb sahibi Resülül'l-kevneyn ve Nebiyyü's-sekaleyn Muhammed (s.a.)'ın hadislerinden kırk tanesini derlemeye başladım".

Eser, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) Resülullah'a "Allah'ın ilk yarattığı şeyin ne olduğunu" sordum. Buyurdu ki: "Peygamber'in nurunu, o nurdan da her türlü hayrı yarattı..." hadisiyle başlar, "Mûsâ ile Âdem birbirileriyle ihticâc ettiler..." hadisiyle devam eder.

Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi* adlı eserinde, Cemâleddin İshak el-Karamânî ve *Kırk Hadis Şerhi* hak-

⁴¹ Cemâli'nin bu eseri, Sermin (Akburun) Toprak tarafından 1996'da *Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamânî'nin Manzûm Kırk Hadis Tercümesi Adlı Eseri* adıyla bir mezuniyet tezi olarak çalışılmıştır (DEÜ İlahiyât Fakültesi Kütüphanesi, Tez nr. 26217).

⁴² Ali Yardım, *İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu III*, 19, nr. 3156.

⁴³ bk. *Şekâik Tercümesi*, s. 374; *Esmâü'l-müellifin*, I, 202; *Osmanlı Müellifleri*, I, 51.

⁴⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul 1990, s. 73-74.

kında şunları söyler: "Karamânî'nin *Kırk Hadis Şerhi*'nin Süleymâniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü 336 demirbaş numarada kayıtlı nüshanın (vr. 1-174) 930/1524 yılında tamamlandığı belirtilmektedir.⁴⁵

Tesbitlerimize göre Hasan Kâmil Yılmaz'ın aktardığı bilgilerin aksine, *Keşfü'z-zunûn*'da bahsi geçen eser bu değil, İzmir Millî Kütüphanesi'nde bulunan *Kırk Hadis Şerhi*'dir.⁴⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri* adlı eserinin, 73'üncü sayfasının 85 numaralı dipnotunda şöyle bir bilgi aktarmaktadır: "Dr. Ahmet Sevgi, *İslâmî Edebiyât* (1988-1989 sayı:3, s. 25-27)'de Cemâleddin İshak el-Karamânî'ye ait olduğunu öne sürdüğü bir manzûm Kırk Hadis Tercümesi neşretmiştir. Eğer tespit doğru ise, bu, Cemâlî'nin ikinci Kırk Hadîsi olmalıdır." Ahmet Sevgi'nin tesbiti doğru olmakla beraber; bu nüsha Cemâlî'nin elimizde mevcut *Kırk Hadisi*'nin diğer kütüphanelerdeki nüshalarıdır. Ahmet Sevgi, İzmir Millî Kütüphanesi'ndeki nüshadan söz etmemekle beraber, eserin diğer nüshalarını (a) Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 43/3; (b) Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 2465/30, vr. 138^a-143^b; (c) Konya Yûsuf Ağa Kütüphanesi, nr. ١٤٧٢٠٤, vr. 176^a-1176^b; (d) Millî Kütüphane, İbn Sinâ, nr.7/1327, vr. 98^b-100^b⁴⁷ şeklinde sıralar.

3. *Miftâhü'l-ferec*. Eser 860'ta (1456) Fâtih Sultan Mehmed Han adına kaleme alınmıştır. Cemâlî, bu durumu eserin mukaddimesinde şöyle dile getirir:

"Âni tertîb eyledim Sultân içün,
Bunu tertîb et Mehmed Hân içün."⁴⁸

⁴⁵ Eğer eserin telif tarihi, Hasan Kâmil Yılmaz'ın ifade ettiği gibi 930 (1524) ise, o zaman bu *Kırk Hadis Şerhi*'nin, II. Bâyezid devrinin başlarında (takriben 1481-1489 arası) vefat eden Cemâleddin İshak el-Karamânî'ye ait olması fikrine şüpheyle bakılmalıdır. Başta belirttiğimiz üzere, muhtemelen, Hasan Kâmil Yılmaz da, başta belirttiğimiz üzere, Cemâlî isminin Osmanlı ilim tarihindeki yerinden ve birkaç Cemâlî'i olmasından kaynaklanan kargaşadan nasibini almış görünmektedir. Durum böyle olunca, Hasan Kâmil Yılmaz'ın bahsettiği bu eseri tedkik etmeden, kesin bir şey söylenmesi mümkün değildir. Ancak, mezkûr eserinin 75'inci sayfasının 85 numaralı dipnotunda zikrettiği Cemâlî'nin *Manzûm Kırk Hadis Tercümesi*, mezuniyet tezi olarak çalışılmış olup, Ahmet Sevgi'nin de iki sayfalık, sadece metin halinde (bk. *İslâmî Edebiyât*, sy. 3, Konya 1988/1989, s. 25-27) yayımladığı eser, Cemâlî el-Karamânî'ye ait olup, tarafımızdan da incelenmiştir. Öte yandan Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, nr. 444'te Cemâlî el-Karamânî adına kayıtlı görünen *Şerh-i Hadis-i Erba'in* adlı eser Cemâlî el-Karamânî'ye ait olmayıp, Halvetî Şeyhi Cemâlî Halvetî'ye aittir (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, II. Bâyezid, *Yavuz ve Kanûni Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, İstanbul: Aksaray Vakfı Yayınları 1995, s. 10-47).

⁴⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1037'de eseri ve müellifini şöyle tanıtır: "إسحاق الترماني المعروف بجمال" görüldüğü gibi eser, Arapça değil, Türkçe birer beyitten müteşekkil şerhlerden ibarettir. Bursalı Mehmed Tâhir ise, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin II, 57'inci sayfasında şöyle der: "Mufasssal Hadis-i Erba'in nüshası Es'ad Efendi Kütüphanesi'ndedir."

⁴⁷ Ahmet Sevgi, "Mevlânâ Cemâl Efendi'nin Manzûm Kırk Hadis Tercümesi", *İslâmî Edebiyât*, sy. 3, s. 25-27.

⁴⁸ İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2331, vr. 6^b.

Cemâlî kendi ifadesiyle eserinden "ilâhiyât mevzuunda manzum bir eserdir" diye söz eder. İçinde münâcâtlar, na'atlar, mutasavvifâne hikâyeler, âyet ve hadisleri açıklayan parçalar ve Fâtih Sultan Mehmed'i methetmek üzere yazılmış kasideler vardır.⁴⁹ (a) İÜ Merkez Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, nr. 2331) kayıtlı eser, 1^a-177^b varaklar arasında yer almakta ve 898'de (1492) istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

مهريله ماء شوقكله ذره هوا	انسان ملك صفا كله أشفته وهوس
اولدي فضلوكا جون منصب علا	أعلا درر جميع رسلدن مراتك مخصوص
كم جمالي جانه ايلر دعا	Sonu: جاتي بر نور ايده أنك خدا
كم دريغ اتسه اني بد نام در	عالمه انعام جوق جون عامدر
حق قبول اتسون كرمندن والسلام	جون دعا ايله تمام اولدى كلام
	آمين يا رب العالمين

(b) Bir diğer nüsha⁵⁰ Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ndedir (Türkischen [Türkçe Yazmalar], nr. 378; Diez. A.4.84). İstinsah tarihi 989 (1571) olan eser, 1^a- 149^a varaklar arasında bulunmaktadır. (c) Başka bir nüshası Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir (Kemankeş, nr. 447) ve istinsah tarihi 920'dir (1514). (d) Yine aynı kütüphanede bulunan diğer bir nüsha da (Hüdâî Efendi, nr. 201) Ahmed b. Mehmed tarafından horde divânî hatla istinsah edilmiştir. (e) Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'de de (nr. 322) bir nüshası⁵¹ vardır.

4. *en-Nevâbiğ mine's-sarf*.⁵² Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Hacı Hüsnü Paşa, nr. 1466) nüshası 84 varaktır. Ta'lik hatla kaleme alınmış olan kitabın kapak kısmında kırmızı mürekkeple şöyle bir ibare geçmektedir: هذا الكتاب التوايغ من الصرف لأفضل الفضلاء المتأخرين للشيخ مولانا جمال الدين القرمانى أسكنه الله الجنة أيضاً burada müellifin kimliğini tesbit sadedinde " إسحاق القرمانى المتوفى سنة ٩٣٠ " şeklinde bir kayda, bu ifadelerin hemen altında ise, kitâbın isminin belki yanlış imlâsına sebep olan " قد دخل في ملكي كتاب ... " şeklindeki ibareye yer verilmiştir: "Kitâb-ı Tevâbi' mülkiyetime geçti...."

Baş: الحمد لله الذي كرم بني آدم بين المخلوقات وخص منهم المؤمنين بأنواع الكرامات وشرف الأنبياء بالآيات الساطعات وعظم المرسلين بالبينات القاطعات عليهم الصلوات المتواليات

⁴⁹ Faruk Kadri Timurtaş, "Fâtih Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV/3, s. 189-213.

⁵⁰ Wilhelm Pertsch, Die Handschriften- Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin- Verzeichniss der Türkischen Handschriften, Berlin 1889, s. 371.

⁵¹ Eserin bu nüshasını bizzat inceleyemediğimiz için bilgiler eksik verilmiştir.

⁵² Eserin ismi kaynaklarda aşağıdaki şekillerde geçmektedir: Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* adlı eserinde *en-Nevâbiğ fi's-sarf* olarak almıştır (I, 503); Bursalı Mehmet Tâhir ise bu eseri şöyle tanımlar: "İlm-i Sarf'tan Nevâbiğ isminde bir metni..." (*Osmanlı Müellifleri*, I, 51); Mecdî Mehmed Efendi ise "Şeyh Cemâl Halife Fenn-i Sarf'tan *Nevâbiğ-i Sarf* adlı bir kitâb te'lif eyledi" der (*İlâdâikü'ş-Şakâik*, I, 274); Brockelmann ise şunları söyler: "Cemâleddin İshak el-Karamânî starb 930/1523/et-Tevâbi' fi's-Sarf, Formenlehre, Berl.6775/6 (dem. b. Kemâlpaşa no: 4650, Köpr. III, 619) (*Geschichte der Arabischen Litteratur zugeschr*) *Ups.50,1*, (GAL), II, 557; Kehmâle, *et-Tevâbi' fi's-sarf* olarak zikreder (*Mu'cemül-müellifin*, II, 236).

والتحيات المتعاليات، وعلى ألهم المؤتدين بصتوف الساقيات الداكات وصحبه المقيدين بقطون
الباقيات الصالحات وفضل بين الكل سيد الكائنات وأشرف أصحاب الدول.
Ferağ Kaydı: تمام شد در روز چهارشنبه، وقت اذان نماز دیکر در عصر ثانی صفر الخیر در
تاریخ سنة ۷۰۹ از دست جرعه کش .... معز الدین فی الکیلانی... تحریر وسمط تقریر در آورده
شد. والحمد لله رب العالمین.

(b) 95 varaklık bir diğer nüsha Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Veliyyüddin Efendi, nr. 3059) ve ta'lik hatla yazılmıştır. (c) *Nevâbiğ fi's-sarf* başlığını taşıyan nesih hatlı bir diğer nüsha da yine Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Bâyezid, nr. 6596) ve 97 varaktır. (d) Eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki (nr.4115) nüshası *Nevâbiğ fi's-sarf (tevâbi')* adıyla kaydedilmiş olup 118 varaktır ve nesih hatla kaleme alınmıştır. (e) Esere ait bir başka nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 2266). *Tevâbi' fi's-sarf* başlığını taşıyan nüsha 117 varaktır. (f) Âtîf Efendi Kütüphanesi'ndeki (nr. 8611) nüsha *Nevâbiğ fi's-sarf* adıyla kayıtlıdır ve 87 varaktır. (g) Bir diğer nüsha ise İÜ Merkez Kütüphanesi'ndedir (Arapça Yazmalar, nr. 3960). *Nevâbiğ fi's-sarf* başlığını taşıyan bu nüsha 123 varaktır.

5. *Risâletü'l-acibe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi'*.⁵³ *Miftâhu'l-ferec*'de bahsedilen risâlelerden olup, yegâne nüshası Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (İslâm Yazmaları, nr. LI.3-28; bk. Browne, s. 87)⁵⁴. Eserden ilk defa bahseden Fuad Köprülü'dür.⁵⁵ 18 varaktan ibaret olan eser *Risâle-i acibe* adını taşımaktadır. Müellifin adı varak 2^ada "te'lifü'l-Cemâli el-fakîr" şeklinde geçmektedir. Browne, *fakîr* kelimesini *fakîh* şeklinde okuyup eserin sahibini Cemâli Fakîh şeklinde göstermiş ve bunun kim olduğunu tesbit edememiştir. Önsözdeki, "er-Risâletü'l-acibe fi duâi Hazreti Mehmed b. Murâd Hân" ifadesinden (vr. 36) eserin Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf edildiği anlaşılmaktadır. Müellif eseri hakkında şu kanaati izhar ediyor:

Şehâ egerçi Cemâli fakîr û kemterdir,

Velik silk-i cevâhirdir itdügi kelimât" (vr. 18^a).

Eser, bir beyit veya ibarenden muayyen harfler alınıp, yeni beyit ve ibareler meydana getirilmek suretiyle tertip edildiği için, yazılış şekline son derece dikkat edilmesi gereken bir kitaptır. Bu hususta müellif şöyle demektedir:

"Rahmet ol ehl-i insâf müselmân kâtibe ki, her hitâb-i âftâb-tâbi ve bu hitâb-i müstetâb-bâbı, ki her beyti ma'mûr ve her sa'yi meşkûrdur, ki Kasîde-i Âcibe ve aside-i ğarîbedür ve sanayî-i bed'îyye ile mübeyyen ve

⁵³ Türkiye kütüphanelerinde nüshasının tesbit edilememesi sebebiyle bizzat tetkik imkânı bulunamadığından eser hakkında burada verilen bilgiler, Faruk Kadri Timurtaş'ın *Şeyhi ve Hüseyin ü Şirin (inceleme-metin)* adlı eserinin Cemâli bahsinden özetlenerek alınmıştır (s. 169, 190).

⁵⁴ Edward G. Browne, *A Hand-list of the Muhammadan Manuscripts Including all Those Written in the Arabic Character, Preserved in the Library of the University of Cambridge, Cambridge 1900.*

⁵⁵ bk. Fuad Köprülü, "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatı'nın Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmûası*, II/ 5. İstanbul 1933, s. 385.

bedâ'io-i tabî'iyye ile müzeyyendür ve selâseti elfâz ile mergûb ve nefâset-i ma'ânî ile mahbûbtur, kitâb eylemek istese; bu nüsha-i şerîfeye nazar eyleye. İmlâdan ibârâtta ve i'râbdan her ne görürse bi-'aynihi öylece yaza. Hiçbir mahalde tebdîl ve tağyîr kılmaya ki râst ve dürüst ola; tâ sonra görölüp hatâsını ıslâh eylemekte zahmet çekmeye ve kendüye nefrin olinup cehâlete nisbet etmeyeler ve ıslâh olunmayacak olursa, tasnîf eyleyen zarîfun te'lîfinde tağyîr bulunup emekleri zâyi olur. Ve eger bu zikrolunan mûcibce amel eylemek elinden gelmezse lütf eyleyûb yazmaya mukayyed olmaya (vr. 2^a).

Bu eserin Cemâlî'nin zikrettiği ve adını *Risâle* olarak bildirdiği iki beyitten muayyen harfler alınıp yeni bir beyit yapılan, baştan sona kadar hem sanatları hem vezin bahislerini bildiren, Türkçe ibareden Farsça, Farsça'sından Arapça sözler çıkan, acayip sanatlarla dolu kaside olması kuvvetle muhtemeldir.⁵⁶

6. *Gülşen-i Uşşâk* yahut *Hümâ ve Hümâyûn*. Cemâlî'nin bu eserini hangi padişaha takdim ettiği hususunda ihtilâf var gibi görünse de,⁵⁷ eserin 850'de (1446) II. Murad adına yazıldığı, hem *Gülşen-i Uşşâk* mukaddimesinde, hem de *Miftâhu'l-ferec*'in girişinde belirtilmiştir.

Şâh içün düzmiş idim bir hoş kitâb,
Kim safâ bulurdi andan şeyh ü şâb

...

Okurdi dâima Sultân Murâd,

Gülşen-i Uşşâk idim ad (*Miftâhu'l-ferec*, vr.3b-4a)⁵⁸.

Eserin iki adının olması yanlışlıkla müellife ait iki ayrı kitap gibi değerlendirilmesine sebep olmuştur.⁵⁹

⁵⁶ Faruk Kadri Timurtaş, Şeyhi ve Hüsvrev ü Şirin (inceleme-metin).

⁵⁷ Mehmed Süreyya, "şâir der Sultân Bâyezîd nâmına *Hümâyûn-nâme* kaleme almıştır" der (*Sicilli Osmânî*, İstanbul 1311/1893, II, 85). Halbuki Mehmed Süreyya'nın bahsettiği eserle aynı adı taşıyan pek çok eser vardır. Hal böyle olunca, eserin adının tam olarak kendisi tarafından tesbit edilemediği ortaya çıkıyor. Faik Reşad "Fâtih Sultân Mehmed nâmına sunulduğunu" söyler (*Târîh-i Edebiyâtı Osmâniye*, I, 220); Bursalı Mehmed Tâhir, "Fâtih Sultân Mehmed nâmına..." der (*Osmânî Müellifleri*, II, 66); Kınalızâde Hasan Çelebi ise şöyle der: "Sultân Bâyezîd nâmına «Hümâ ü Hümâyûn» nâm bir kitâb-ı pür intizâm nazm etmiştir" (*Tezkireü's-suarâ*, I, 260, XVIII. Dizi-Sa.41); Fuâd Köprülü de -eserin iki adının olması hasebiyle - iki ayrı eser olduğunu zannetmiş ve de "birinin II. Murad adına diğerinin de Fâtih Sultân Mehmed nâmına sunulduğunu" söylemiştir (bk. "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyâtı'nın Tekâmülüne Umûmi Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmûası*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 5680'de kayıtlıdır).

⁵⁸ Wilhelm Pertsch, *Verzeichnisse der Türkischen Handschriften* (=Die Handschriften - Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, I-IV) adlı eserinin 371'inci sayfasında kitap hakkında bilgi verirken bu hataya düşmüştür.

Kâtib Çelebi ise *Keşfü'z-zunûn*'da *Hümâ ve Hümâyûn*'u şöyle tanıtır:

Gülşen-i Uşşâk'ın İÜ Merkez Kütüphanesi'ndeki (Türkçe Yazmalar, nr. 5680) nüshası Nasûh b. Ali tarafından 959'da (1551) istinsah edilmiştir. 143 varak olan kitabın unvan sayfasında "اشبو متنونك آدي كلشن عشاقدر" şeklinde bir ibare geçmekte, esere neden bu adın verildiği ise şu beyitte açıkça belirtilmektedir:

بس آدين كلشن عشاق ويرديم	كلستان اولدى عشق اهلينه كورديم
وبسم الله ذي الفضل العظيم	Başı : بحمد الفاطر الفرد القديم
على مصباح ضوء الأنبياء	سلام الله عن حسن الوفاء
صرا مستقيم ايله همراه	خدایا قل بزه توفيقك همراه
تني غرق ايله مه سن	كزومزده قوماغل خواب غفلت
اراغ ايت شكدن واركور يقينه	آب غفلت دل وجان عندلین ايله شیدا
كه اولا كلشن عشاق اجره كوي	آلومي واصل ايت حیل المتین

ادر إحسان آدب درديم دوا يه قلوب عيس بن	Sonu : خدایا وير نوابن نوايا
دمومدن ايله كل آفاق خزَم	مریم كيبي جوشدم
روان ايت شاد شاديات رواني	بهارمدن اراغ ايله خزاني
كدر لطف ايلیوب جرمن الهي	جمالي نبده كل جوقدر كناهي
فerah Kaydı: تمت بعون الله العزيز عن يد عبد الضعيف المحتاج إلى رحمة الله تعالى ناصوح	بن علي غفر الله جميع المؤمنين ، في شهر رمضان المبارك

Cemâlî'nin *Gülşen-i Uşşâk* yahut *Hümâ ve Hümâyûn* adlı eseri üzerine tenkitli metin, inceleme ve makalelerden oluşan bir kaç çalışma yapılmıştır.⁶⁰ Faruk Kadri Timurtaş, bu mesneviyi şöyle tanıtır:

"*Hümâ ve Hümâyûn* yahud *Gülşen-i Uşşâk*, Hümâ ile Hümâyûn arasındaki aşkı hikâyeye eden bir mesnevîdir. 4800 beyit kadardır. Eser üzerinde, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirîn*'inin çok kuvvetli tesirleri vardır. Baştaftaki *Tevhîd*, *Na't* ve II. *Murâd* vasfındaki methiyeler *Hüsrev ü Şirîn*'dekilere nazîre olarak yazılmıştır. İÜ Merkez Kütüphanesi'nde bulunan [*Türkçe Yazmalar, Dem. Nu: 5680*], ve 959/1551'de Nâsûh b. Ali tarafından istinsâh

Farsça'dır, başı: بتم خدارند بالا ويست Yüce Allah'ın adıyla... diye devam eder. Bu eser, Mehmed b. Ali el-Mürşidî el-Kirmânî'ye attır. Eser, Şair Cemâlî tarafından Sultân Bâyezîd namına nazmen Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Diğer taraftan, aynı zamanda 970 (1562) senesinde vefat eden Mehmed "Ali Lâbî el-İstânbûlî" tarafından da nazmen Türkçe'ye çevrilmiştir." (Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (nşr. Şerefeddin Yaltkaya - Kilişli Rifat Bilge), I-II, İstanbul 1360-62 / 1941-43.

⁶⁰ *Gülşen-i Uşşâk* yahut *Hümâ ve Hümâyûn*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 5680. Ayrıca bk. İnciser İlca, *Gülşen-i Uşşâk (Hümâ ü Hümâyûn)*, *Cemâlî* (mezuniyet tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 556; Osman Horata, *Cemâlî- Hümâ ü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk)* (doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, İstanbul 1990; Hayri Akyüz, "XV. Asır Şairlerinden Cemâlî'nin Hümâ ü Hümâyûn Adlı Eseri Hakkında Birkaç Söz", *Türk Folklor Araştırmaları*, sy. 54, İstanbul 1954, s. 856-857.

edilen bildiğimiz yegâne nüshası, 143 varaktan müteşekkildir; iyi bir nüsha olmakla beraber, başlık yazıları yoktur”⁶¹

Günay Kut ise eser hakkında şunları söyler:

“4630 beyitten ibâret olan bu eser aruzun remel bahriyle kaleme alınmıştır. Mesnevî, Arap Hanı Menûşek’in oğlu Hümâ ile Çin padişahının kızı Hümâyûn’un aşk hikâyesini konu edinir. Divan edebiyatının iki kahramanlı mesnevileri geleneğinde olduğu gibi iki âşık, başarılarından gelen birçok maceradan sonra mutlu bir beraberliğe kavuşurlar”⁶².

Türk Edebiyatı Nümûneleri’nde eser şöyle tanıtılır:

“Bundan mâ-‘adâ Dâr’ul-Fünûn Kütüphanesi’ndeki kitâplar meyânında « Gülşen-i ‘Uşşâk yahûd Hümâ ü Hümâyûn » nâmıyla bir mesnevîsi vardır. Hamse tarzında yazılmış manzûm bir hikâyedir. Eserin te’lif târihi 850/1446’dır”⁶³.

7. *Şerhu Kasîde-i Muhrika*. (a) Esere ait bir nüsha İstanbul Belediye Atatürk Kitaplığı’ndadır (Osman Ergin, nr. 485). 1229’da (1813) istinsah edilmiş olan eser 57 varaktır. (b) Berlin Staatbibliothek’teki (Ms. or. oct. 2788) bir diğer nüsha ise 46 varaktır ve 4-6.20x15,5cm.15 ölçülerindedir.⁶⁴

Başı: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَحْمَدَه عَلٰی نِعْمٰتِهٖ وَمِنْ نِعْمٰتِهٖ الْعَظْمٰی
Sonu: حضرت علي كرم الله وجهه اياقلمين حضرتلرنيك اوبوب وداع ايندي
شيخ نام حضرتلري قصيده سنك آخرنده اهل عطا بيورمه سي بو وصيته اشارندر.
Ferağ kaydı: تمت شرح القصيده المحرقه... المباركه

8) *Münâcât*. İzmir Milli Kütüphanesi’nde (Türkçe Yazmalar, nr. 34260 yaz/2016-1) bulunan nüsha 1229’da (1813) güzel bir nesih hatla istinsah edilmiş olup, bir mecmuanın 218^a-221^a varakları arasında yer almaktadır. Risâlenin baş tarafında şöyle bir ibare yer almaktadır:

مناجات لكاتب الفقير "الجاني إسحاق الشهير بجمالي القراماني"
Başı: هر بنا ريتا ممن سواكا
وغمضنا العيون عن الوجوه
فيا متان من افضال لجودك
وقربنا إلى القربى فإنا ...
Sonu: وأصلح شأن إسحاق بأحمد
وإبراهيم قد فذاك
وشتنا عزلة عن ما سواكا
وجوعنا البطون لكي نراكا
أجرنا من هوا هذا وذاك

⁶¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhi ve Hüsrev ü Şirin (inceleme-metin)*, s.168; Faruk Kadri Timurtaş, "Fâtih Devri Şâ'irlerinden Cemâli ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV/3, s. 189-213.

⁶² Günay Kut, "Cemâli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993, VII, 316-317.

⁶³ Hıfzı Tevfik, *Hamâmizâde İhsân- Hasan Ali, Türk Edebiyatı Nümuneleri*, İstanbul: Milli Matbaa 1926, s. 273.

⁶⁴ Wolfgang Voigt, *Verzeichniss der Orientalischen Handschriften in Deutschland, XIII/ 3*, Weisbaden 1974, s. 265 Franz Steiner Verlag GMBH. Wiesbaden 1974).

فأني مذب عاص أسير
من يستحقون الهلاك علي
وعيد وعاجز من مبتلاك
الهي! أنت ذو رحم ترخم

9. *Vasiyyet-i Resûl*. Risâle, İzmir Millî Kütüphanesi'nde (nr. 2016/4) bulunan bir risâleler mecmuası içerisinde. Eser Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye öğütlerinden oluşmaktadır.⁶⁵

Baş1: قال النبي عليه السلام أمير المؤمنين عليّ حضرتته رضي الله عنه ابدي: يا علي موسى
يايغاميره عليه السلام هارون نجسي اولورسه سن دخي بكا شويله اولورسن وليكن بدنن صكره
بيغامير يوقدر...

Sonu: يا علي دولتولرك اوج نشاني وارد: اول حلالدن قزانور ، محلنه خرج ايدر وعاملرله
اوتورر، بش وقت نمازي جماعته قلور
.960: Ferağ kaydı

10. *Ramazâniyye*. İzmir Millî Kütüphanesi'nde (nr. 2016-5) bulunan bir risâleler mecmuasınının 239^b-244^b varakları arasında yer almaktadır. Nesih hatlı olup, istinsah tarihi 960'tır.⁶⁶

Baş1: خوش بويك دولتي صايمه شهر رمضان سبب قربتي صايمه شهر رمضان
Sonu: حضرتده عجب نوله يا رب حالي جمالي كر وارله بو حالته آه ايدهلوم آه.
.960: Ferağ Kaydı

11. *Divân-ı Belâgat*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mahmûd Efendi, nr. 3734) bulunan ta'lik hatlı nüsha 2^a-67^a varaklar arasında yer alır.

Baş1: محمد ذات تجلی سيله اولوب بر نور يكتا اودر هب جمله دن اول اولنان تا ازل بيدا
حق اينمشدر آني ام جمله مخلوقاته اصلنده طفليدر آتك بو كورنن هر نه وار اشيا
حقيقتده اودر طوغورن آدم ايله حواي مجازده در أبو آدم وهم ام اولمسي حوا
او خلق اولمسيدي خلق اولنماز ايدي هيچ بر شين هورندن هور ابدي قمو هر أسفل أعلا
نه ممكندر انك وصف جميلك ايلمك انسان جمالي اولمشيكن اكا وصال حضرت مولا
Vr. 20a'dan

محمد منبع لطف وعطادر وصال حق انك ايله بولونور
محمد منبع جود وسخادر بولور هر زحمت اهلي راحت اندن
محمد راه ذاته رهنمادر نه ممكندر دوشه سايه سي ارضه
محمد جمله درده دوادر كورن اندن كورر وجهيني حَقْكَ
محمد سر بسر نور خدادر مراتجه هب اندن اولدي اشياء

محمد جمله شيدن ايتدادر قبوسي سكيذر انك جمالي
Sonu: أي حبيب كبريا أي سر ذاتك محرمي حق سنكجون ايلدي خلق اونسكز بيك عالمي
أم الأشياسن سن اولدوك سندن هر نه وار حق سكا ابدي طفيل اول جد بابك آدمي
هر نيبدن كرجه صكره تشریف ايتدك بو ايله ليك خلق اولمقده سنسين جمله سنك أقدمي
عالميته رحمت اولنديغك ايثاب ايليوب كفر وشركك درديه توحيد ايله ايتدك أمر
كندي يابك سكيذر دوستم جمالي كمترك قل شفاعت اكا آنيانك أعظمي

⁶⁵ bk. Ali Yardım, İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu, III, 229.

⁶⁶ Ali Yardım, İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu, III, 230.

تقت الوردات المقدسات. Ferağ kaydı

Kaynaklarda bu eserden söz edilmediği gibi Cemâlî ile ilgilenen ilim adamlarınca da hiç bahsedilmemiş, sadece *Divân* adlı bir eserinin var olduğu, ancak mâhiyeti hakkında da bilgi bulunmadığı dile getirilmekle yetinilmiştir.

12. *Zeyl*. Dayısı Şeyhî'nin 832'e (1428-29) ölmesinden hemen sonra *Hüsrev ve Şîrin* adlı eserine yazdığı 109 beyitlik bir zeyildir. Henüz Cemâlî mahlasını almadan, büyük ihtimalle 18-20 yaşlarında iken yazdığı bu zeyil hakkında Sehî Bey, Şeyhî'nin sözlerinden ayırt edilemeyecek kadar başarılı ve güzel yazıldığını söyler.⁶⁷ Cemâlî'nin bu zeyli, *Sehî Bey Tezkiresi*, *Meşâirü's-suarâ*, *Künhü'l-ahbâr* gibi eski kaynaklarda ve *Eslâf, Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Târih-i Edebiyât Dersleri, Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyâtı* gibi yeni kaynaklarda belirtildiği gibi *Hüsrev ve Şîrin*'i tamamlayan bir sonuç bölümü değildir.

Faruk Kadri Timurtaş'ın, Şeyhî'nin mezkûr eseri hakkında verdiği teferruatlı bilgiler, Şeyhî'nin Cemâlî üzerindeki tesirlerini tesbitte yardımcı olmuştur. Bu bilgilere göre, Cemâlî'nin, babasının ve dedesinin adı, memleketi *Hüsrev ve Şîrin*'in bazı nüshalarındaki *Zeyl*'den anlaşılmaktadır.⁶⁸

Ender vefât-ı müellif-i kitâb-ı Şeyhî rahmetullahi aleyh ki Bâyezîd bin Mustafâ bin Şeyh Ahmed-i Tercümânî el-Âkşehrî nazm-kerde ve der zeyl-i kitâb kerde-est.

Başı: Gelün iy bilû câmin nûş idenler

Diyeyin size bir köynüklü kussa

İşitdük-kim nitedûr bu hikâyet

Hatm-ı Kitâb ve Medh-i Sultân Murâd Hân

Ki kulsûn Hakk Ta'alâ ravzasın nûr

Anicak diyeler kim rahmetullah

Sonu: Gelün dıhk ile kıldı goncasın pür

Bu heft iklim eger heftâd olaydı

Çi-ger bu Bâyezîd ol şâha kuldur

Nice kim rûşen ola gün Cemâlî

Nice kim müşteri sa'd ide tâlî'

Ola arş efseri Kürsi serîri

Bu hikmet sözlerini gûş idenler

K'irer ol kissadan her şahsa hisse

Ki çûn bu araya irdi rivâyet

Çû nakl eyledi ol merhûm ü mağfûr

Dilerüz ger gedâ ola vü ger şâh

Sadef lafzıyla kıldı hokka pür-dür

Anâ Hakk olmasaydı bâd olaydı

Velî dâiliğa lâyik degüldür.

Nice k'ola ayûn bedr ü hilâli

Nice k'ola Utarid hayre râci'

Cihân çeker Cihân-bân destgiri"

Şeyhî'den bahseden neredeyse bütün eserlerde, onun ölümüyle *Hüsrev ve Şîrin*'in noksan kaldığı ve eserin Cemâlî tarafından tamamlandığı yazılmış,⁶⁹ bu

⁶⁷ Sehî Bey, *Tezkire-i Sehî* (Mehmed Şükrü), İstanbul 1907, s. 56.

⁶⁸ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin* (inceleme-metin), s.149'da yaygın olan yanlış kanaati dile getirerek şöyle der:

"Cemâlî'nin yaptığı iş, eseri tamamlamak değil ona bir zeyil yazmaktır. Eseri tamamlayan XVI. asır şairlerinden Rûmî adlı bir zâttır."

⁶⁹ Haluk İpekten bu hususta şunları söyler:

kapalı ifadelerden hareketle eserin Cemâli tarafından ikmâl edildiği kanaati yaygınlaşmıştır. Hâlbuki Cemâli eseri ikmâl etmemiş, ona zeyil yazmıştır.

109 beyit olan⁷⁰ ve iki parçadan müteşekkil zeylin manzumesinin birinci kısmında Şeyhî'nin ölümünden, ikincisinde Sultan Murad'dan bahsedilmiştir. Âşık Çelebi ve Âli, Cemâli'nin hangi beyitle zeyle başladığını bildirdikleri halde, bu nokta uzun zamanlar farkedilmemiştir. İlk defa Hammer, Cemâli'yi Şeyhoğlu ile karıştırmasına rağmen, söz konusu hususu doğru göstermiştir. Fakat zeyil işinin bir ikmal olmayıp iki şeyden bahseden bir manzume olduğunu ilk söyleyen Gibb'dir. Son zamanlarda J. Deny de bu Zeyl'i doğru şekilde tesbit ve izah etmiştir.

Sonuç olarak, eserlerinde zengin bir malzemenin bulunduğunu tesbit ettiğimiz Cemâli'nin daha geniş bir çalışma alanına konu edilmesi zarureti hâsıl olmuştur. Zira o, Osmanlı'nın en ihtişamlı dönemlerinde yaşamış, mutasavvıf, edip, dilbilimci ve hadise dair eserler vermiş çok yönlü bir kişidir. Bu sebeple, Cemâli'nin bu yönleriyle ele alınıp eserlerinin edisyon kritiklerinin yapılması büyük önem taşımaktadır.

"Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamâni: Hayatı ve Eserleri"

Özet: Bu çalışma, öncelikle, XV. yüzyılın başlarında doğan ve aynı yüzyılın son çeyreğinde vefat eden ve Cemâli nisbesinden ötürü hakkında pek çok kaynakta dağınık ve ihtilâflı bilgiler bulunan Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamâni'nin hayatı ve eserlerini tanıtmayı hedeflemektedir. Mutasavvıf şahsiyeti yanında; hadiste de varlık gösteren Cemâli, tasavvuf, şiir, belâgat ve hadisle ilgili eserler telif etmiştir. Ne var ki, hayatı hakkındaki ihtilâflı ve yanlış bilgilerden olsa gerek, eserleri hak ettiği ilgiye mazhar olamamıştır. Dolayısıyla çalışmamızda, Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin ihtişamlı dönemlerini idrak etmiş bulunan Cemâli'nin hayatı ve eserlerine dair kapalı ve ihtilâflı hususlar –bir parça da olsa- aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Atıf: Mehmet Sait Toprak, "Cemâli İshak b. Mehmed el-Karamâni: Hayatı ve Eserleri", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IV/2, 2006, ss. 127-145.

Anahtar Kelimeler: Hadis, mutasavvıf, Cemâli İshak b. Mehmed, Halvetî.

"Şeyhî'nin yazdığı kısım 6844 beyittir. Nizâmî'nin eserine göre yarım kalan kısım, sonradan 1000 beyit kadar ilaveyle Hüsrev'in ölümü ve Şîrin'in intihârı kısımlarını yazarak Rumi adında bir şâir tamamlamış ve Kanunî'ye sunmuştur. Cemâli'nin esere yazdığı 109 beyitlik zeyle sadece Şeyhî'nin ölümünden bahsedilir, sonunda da eseri tamamlamak için Sultan Murad'a bir methiye söyler.

Şeyhî'nin yeğeni Cemâli Bayezid, Şeyhoğlu Bayezid'in de Sultan Murad'a yaklaştığını görürüz. Bunda padişahın beğenip koruduğu Şeyhî'nin yeğeni olmasının da tesiri olacaktır. Cemâli, Padişah'a *Hüsrev ü Şîrin* zeylini sunarak yaklaşmış, sonra 850/1446 yılında tamamladığı *Hümâ vü Hümayun* mesnevisini takdim etmiştir. Sehi Bey'in zeyli için Şeyhî'nin nazmindan ayırt edilmez demesine rağmen, Cemâli, Şeyhî ayarında bir şâir olamamıştır" (*Divan Edebiyatında Edebî Muhtitler*, İstanbul 1996, s. 22).

⁷⁰ J. Deny, Zeyl'in 111 beyit olduğunu yazmışsa da, muhtelif nüshaların karşılaştırmasıyla 109 beyit olduğu tesbit edilmiştir.